

Nieuwe gegevens over Rubens' bezoek te Utrecht?

Enige tijd geleden werd in het Centraal Museum te Utrecht de expositie "Het Huis van Bloemaert" gehouden. Ter gelegenheid van die tentoonstelling werd de brochure "Wandelen rond Bloemaert" uitgegeven. Het laatste hoofdstuk van deze brochure is gewijd aan "De wandeling van Rubens". De informatie die daar te vinden is over Rubens' verblijf in Utrecht, blijft beperkt tot de volgende twee zinnen: "In dit huis logeerde Rubens in 1627. Hij bracht toen ook een bezoek aan Abraham Bloemaert". Met "dit huis" wordt de woning van Roelant Savery bedoeld.

In de brochure "Wandelen rond Bloemaert" zijn geen bronvermeldingen opgenomen, zodat onbekend is waar de gegevens te vinden zijn over het feit dat Rubens bij Savery logeerde. Dat is zeer jammer, want als die vermelding juist is, dan is hier sprake van volstrekt nieuwe informatie, die, kunsthistorisch gezien, zelfs zeer bijzonder genoemd mag worden. Ik vrees echter dat het om pure fantasie gaat.

Rubens' bezoek aan Utrecht was geen hoofddoel, maar had meer iets van het-aangename-aan-het-nuttige koppelen. De Antwerpse schilder was namelijk als "secretaris des Konings in zijnen secreten Raedt" op terugweg van een geheime diplomatieke zending in Den Haag. Doel van die missie was het bondgenootschap dat tussen Nederland en Engeland bestond te ontcrachten. Overigens draaide Rubens' diplomatieke opdracht op niets uit. Sterker nog: ze maakte hem zelfs tot een verdacht persoon, zowel bij vriend als vijand.

Bezoek aan Honthorst

Dankzij de Engelse ambassadeur Sir Dudley Carleton verwierf Rubens een privilege, waardoor hij van 1620 tot 1627 in Neder-

land beschermd was tegen het kopiëren van zijn werk. Rubens' reis viel uitgerekend in 1627. Evenmin was het toeval dat Rubens bij Van Honthorst op visite ging; deze laatste onderhield namelijk niet alleen goede relaties met Carleton, maar ook met het huis van Oranje en met het Engelse vorstenhuis.

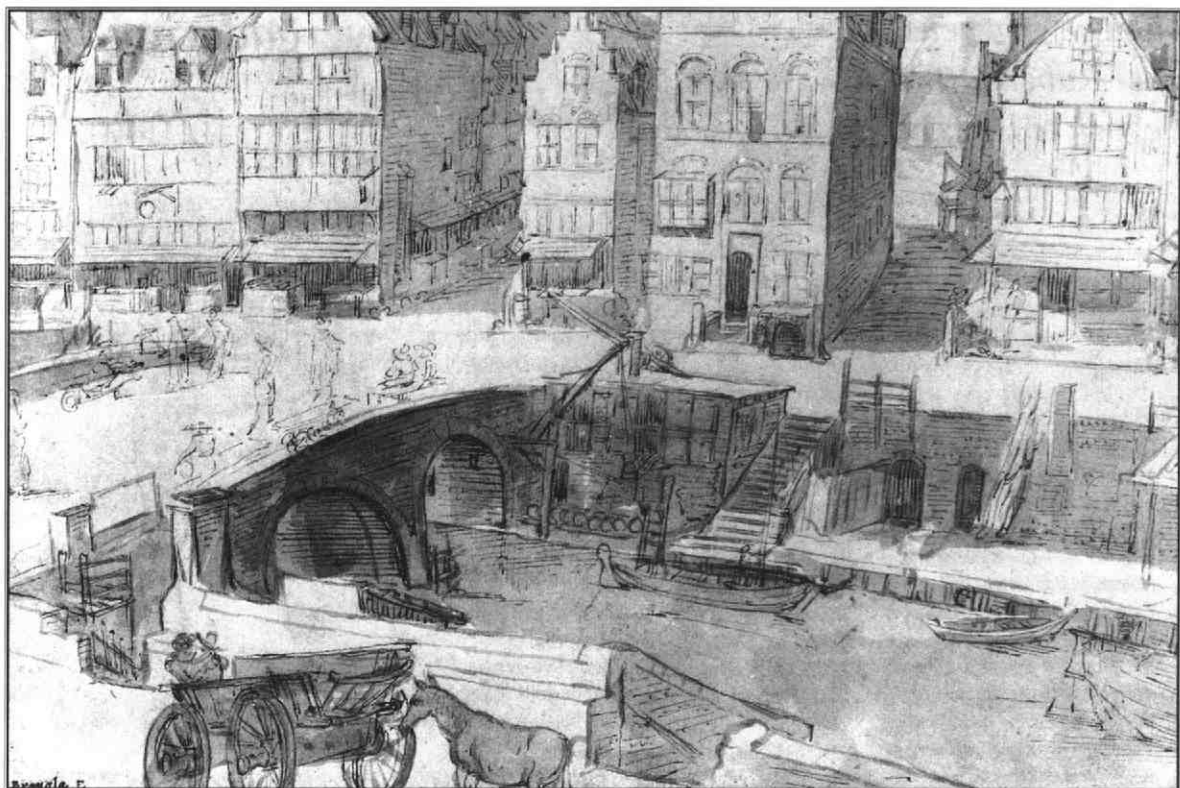
Ten huize van Gerard van Honthorst - een riante woning aan het Domplein (1) - werd wel een banket gegeven ter ere van Rubens' bezoek, maar kennelijk ging het de Utrechtse schilder te ver om met zijn Vlaamse collega 'n veertiendaags reisje door Nederland te maken; dat liet Van Honthorst over aan diens Duitse leerling Joachim von Sandrart. Officieel heette Van Honthorst ziek te zijn, maar naar alle waarschijnlijkheid ging het om een tactische en diplomatieke afwijzing.

Zou Rubens het gewaagd hebben om over zijn diplomatieke opdracht te praten met Gerard van Honthorst? Afgezien van "zwijgplicht" die we aan de zijde van Rubens mogen verwachten, zou hij ongetwijfeld bij Van Honthorst bot hebben gevangen. Want deze laatste onderhield goede, zelfs uitstekende relaties met de Engelsen. Om te beginnen met Elisabeth, bijgenaamd de

winterkoningin, die in Den Haag resideerde. Zij was een dochter van de Engelse koning Willem I en een zuster van de latere koning Karel I. In 1628 - een jaar na Rubens' bezoek in Utrecht - zou Van Honthorst in Engeland een aantal belangrijke opdrachten voor Karel I uitvoeren. Van Honthorst werd door de Engelse koning niet alleen royaal in pecunia beloofd voor zijn werk, maar werd bovendien overladen met kostbare geschenken, ontving het Engelse staatsburgerschap en een pensioen van honderd pond per jaar. Gerard van Honthorst zal het zeer zeker niet in zijn hoofd hebben gehaald om ook maar iets te ondernemen dat de Engelsen onwelgevallig zou zijn (2).

Laat ik de gegevens die mij over Rubens' bezoek aan Utrecht bekend zijn, op een rijtje zetten.

Een van de twee bronnen over Rubens' kortstondige verblijf in de Domstad is Joachim von Sandrart *Teutsche Academie der Bau-, Bild- und Mahlerenkünste* uit 1675 (3). Ten tijde van Rubens' bezoek was Von Sandrart in Utrecht leerling van de schilder Gerard van Honthorst. Deze laatste was volgens Von Sandrart de gastheer van Rubens. Maar Van Honthorst kon zijn gast niet verzellen "wegen etwas Unpässlichkeit", aldus Von Sandrart die, zoals reeds werd opgemerkt, als vervangend begeleider dienst moest doen. Zij brachten een bezoek bij "Abraham Blomart, Cornelius Pullenburg und andere". Wie behalve Abraham Bloemaert en Cornelis van Poelenburch die "andere" waren wordt niet expliciet vermeld. Evenmin wordt trouwens uitdrukkelijk gesproken over schilders of kunstenaars.

Het blijft dus gissen. Dat heeft Swillens gedaan in een overigens informatief artikel in het *Jaarboekje van "Oud-Utrecht"* 1945-1946 (4). Swillens laat alle schilders van enige betekenis die tijdens Rubens' bezoek in 1627 werkzaam waren te Utrecht, de revue passeren. Bovendien gaat Swillens ervan uit dat ze stuk voor stuk of bezoek ontvingen van Rubens of zelf bij Rubens op visite gingen op diens logeeradres (5).

Dit laatste gegeven - zowel over de visite bij Rubens als over diens verblijfplaats in Utrecht - is bekend dankzij *Notificatie of Waarschouwing aan alle Liefhebbers van de Schilderkunst etc.* van Richard ter Brugghen, zoon van de schilder Hendrick ter Brugghen (6). Het zal duidelijk zijn dat deze *Notificatie* de tweede bron over Rubens' bezoek aan Utrecht is. Overigens dateert Ter Brugghens *Notificatie* vermoedelijk uit 1707, toen alle betrokkenen overleden waren.

Richard ter Brugghen schreef zijn *Notificatie* uit frustratie over de onderwaardering voor zijn vader. Interessant in deze context is wat Richard ter Brugghen te melden heeft in verband met Rubens' verblijf te Utrecht. Rubens zou toen Hendrick ter Brugghen geprezen hebben als de enige echte schilder die in de Nederlanden te vinden was! Von Sandrart rept met geen woord over Hendrick ter Brugghen, tot grote ergernis van Richard. Wel schrijft Richard ter Brugghen in lovende bewoordingen over Abraham Bloemaert. Dat doet hij in verband met het bezoek dat bij Rubens wordt afgelegd door leden van het Utrechtse schildergilde, "daar onder den vermaerden Blommaert was" (7).

Tevens - en nu kom ik tot de kern van de kwestie - vermeldt Richard ter Brugghen, zoals reeds is aangekondigd, het logeeradres van Rubens: "t Casteel van Antwerpen".

"t Casteel van Antwerpen"

't Casteel van Antwerpen lag aan de Oudegracht, bij de Bakkerstraat. Kastelein was Jan Jansz. ter Brugghen, broer van de schilder Hendrick ter Brugghen. Daar, in 't Casteel van Antwerpen, arriveerde Rubens op de avond van 27 juli 1627.

Noch bij Joachim von Sandrart noch bij Richard ter Brugghen - de meest belangrijke informanten betreffende Rubens' verblijf te Utrecht in 1627 - is de naam van Roelant Savery te vinden. Ook uit andere bronnen is mij niets gebleken over het feit dat Rubens in Utrecht bij Savery zou hebben gelogeed.

Mogelijk zijn er tijdens de voorbereiding van de tentoonstelling "Het Huis van Bloemaert", die in het Centraal Museum te Utrecht werd gehouden, nieuwe gegevens ontdekt? Wanneer dat niet het geval is, dan is de bewering dat Rubens bij Savery logeerde ronduit een blunder die zeer te betreuren is, simpelweg omdat

De Oudegracht ter hoogte van "t Casteel van Antwerpen" ca 1615, naar Jan Breugle (?) Gemeente Archief Utrecht

Nieuwe gegevens over Rubens' bezoek te Utrecht?

dergelijke informatie door de dui-
zenden bezoekers van de tentoon-
stelling op gezag van deskundigen
voor waar is aangenomen.

Noten:

1. Zie in verband met dit huis: J.A.L.de Meyere, "Nieuwe gegevens over Gerard van Honthorst's beschilderd plafond uit 1622", *Jaarboek Oud-Utrecht* 1976, 7-29; aanvulling in *Maandblad Oud-Utrecht* 1977, 17.
2. Zie in dit verband: G.Schwartz, *Rembrandt*, Maarssen 1984, 49.
3. A.R.Pelzer, *Joachim von Sandrarts Academie der Bau-, Bild- und Mahlerey-Künste von 1675*, München 1925, 157.
4. P.T.A.Swillens, "Rubens' bezoek aan Utrecht", *Jaarboekje van "Oud-Utrecht"* 1945-1946, 105-125.
5. *Ibidem*, 116-117.
6. Van Richard ter Brugghens *Notificatie* is onbekend waar en wanneer dit geschrift is gepubliceerd. Mogelijk gebeurde dat in 1707, toen Richard vier schilderijen met "De evangelisten", vervaardigd door zijn vader, cadeau gaf aan de stad Deventer. Van de *Notificatie* is geen exemplaar meer bekend. Delen ervan werden geciteerd in C.de Bie, *Den Spiegel van de Verdrayde Werelt*, Antwerpen 1708, 273-277 en C.Kramm, *De Levens en Werken der Hollandsche en Vlaamsche Kunstschilders, Beeldhouwers, Graveurs en Bouwmeesters*, Aanhangel, Amsterdam 1864, 147-148. Zie in dit verband ook B.Nicholson, *Hendrick Terbrugghen*, Den Haag 1958, 28-33.
7. Swillens (noot 4), 116.

Najaarsledenvergadering 1997

Het bestuur van de Vereniging Oud-Utrecht nodigt de leden uit tot het bijwonen van de Voorjaarsledenvergadering op donderdag 6 november 1997 om 19.30 uur in het SNK-gebouw, Plompstorengracht 3 te Utrecht.

Agenda

1. Opening
2. Notulen van de voorjaarsledenvergadering op 10 juni (ter inzage)
3. Ingekomen stukken en mededelingen
4. Begroting 1998 (voorstel zie elders in dit tijdschrift)
5. Mededelingen van uit de Vereniging
6. Samenstelling van het bestuur

Het bestuur stelt voor tot nieuwe bestuursleden te benoemen: Pieter Blok (vicevoorzitter) en Yvonne Nobel (belast met PR-zaken). Tegenkandidaten kunnen worden gesteld door tenminste tien leden, die hiervan tot drie dagen voor deze vergadering schriftelijk mededeling doen aan de secretaris. In verband met het verstrijken van de statutaire zittingstermijn van drie jaar zijn de bestuursleden Saskia van Dockum en Renger de Bruin herkiesbaar.

Na afloop van deze najaarsledenvergadering zal er een lezing worden gehouden door A.J.H. van Marion, conservator van het Spoorwegmuseum in Utrecht. De heer Van Marion zal spreken over de geschiedenis van de Spoorwegen, met name in relatie tot de stad Utrecht.

Afsluiting met een drankje.